

- 30. דברים (הו כט), לפי ששמו, ואכמ"ל. וע"ע מה ששענו רבים שבמקום שידע האמת לא שייך רוב כלל — וע"י לזנבא דברי רמ"ם מקאצק מובא באהל תורה פ' בראשית (פי"ג ג).
- 31. משיל (הו כו) וע"י ברלב"ג לשם.
- 32. פי' הריב"א לדבריי (זו יא).
- 33. מורה נבוכים (ח"ב טפ"ו), וכזה בורבא ראשונים ואחרונים ואכמ"ל.
- 34. צ"ח ברכות (צא), וידעתי שלא כל האחרונים כ"כ.
- 35. שבח (הו).
- 36. ע"י בבאר שבע לחודיות (ב) ד"ה כי הואי גונא, וע"ע למעלה בחגי שמסנך.
- 37. ע"י בצדק לדרך (לבעל פ' באר שבע) דברים (זו יא), וע"ע בעמוד ירושלים ובכר לאן לירושלמי חודיות (שם) ובבאר שבע (שם), ודו"ק שמש"כ מקצה המפרשים שיש מהו בין תבלי וירושלמי אינו בכין, ולחוקר מתבלי ידעא ממש כירושלמי, ואכמ"ל (וע"י צננה פענה ומראה השנים (שם), ובשור"ח מלמד לחוקר (שם).
- 38. ה"ל שבגות (פי"ג ה"ז).
- 39. ע"י פי' ענמי יחודה לספר החזיר ח"א (עמ' צ"ח הע' ג), מהר"ל לדברים (זו יא), ועמוד ירושלים לירושלמי חודיות (שם).
- 40. סנהדרין (פזו).
- 41. ע"י חודיות (פ"ה ה"ו).
- 42. סנהדרין (לג).
- 43. ח"י תרי"ג ע"ז (ג).
- 44. ח"י הריב"א נמוק"י (לשם).
- 45. וכנראה, מוזאי טעמא לא הכיר הרמב"ן במ"י לתורה מש"כ בהשגחה לסו"מ.
- 46. ע"י רא"ש סנהדרין (פ"ד ה"ו).
- 47. וכן הבינו אחרים ברמב"ן כ"ו, ע"י מורחי דברים (זו יא), ור' יצחק איצק מלעמא בבארורו לתוספתא חודיות (פי"ב ב).
- 48. כ"פ (פס).
- 49. ספרי לדברים (כו ו).

הרב יצחק אברהם שטרסקי
חבר התבלי

לפתרון בעית שרש שני של ספר המצוות

— א —

כנראה, גודל הרמב"ם לסבול גם ממקורו וגם ממעריציו. אלו חלקו עלי, ואלו במקרים לא כ"כ מועטים — פירשו דבריו שלא מדעתו. וכן קרה עם שרש שני שלו ויסודו שהתלמד מ"ג מדות היו מדברי סופרים. אף שדברי הרמב"ם מבוארים ומפורשים, אלו שהי הכחות יציזו על התועלת בהדגשת כוונתו האמיתית. כל דבריו כאן אינם לחוש ולתרגן, אלא לפרסם שיטת הרמב"ם בענין זה.

הרמב"ם כותב: „השרש השני שאין ראוי למנות כל מה שלמדים באחת משלש עשרה מדות שהתורה נדרשת בהן או מרבוני. כבר בארנו בפתיחת חבורנו בפירוש המשנה שרוב דיני התורה יצאו משלש עשרה. מצות שהתורה נדרשת בהם ושמה"ן היוצא במדה מאותן המדות הנה פעמים תפול בו המחלוקת וישש שם דינין הן פירושים מקובלים ממשוה אין מחלוקת בהם? אבל הם מביאין ראיה עליהן באחת משלש עשרה מדות... וכשיחיה זה כן הנה לא כל מה שנמצא מחוכמים שהוציאו בהיקש משלש עשרה מדות נאמר שהוא למשה בסני. ולא גם כן נאמר בכל מה שנמצאים בתלמוד שיסמכוהו אל אחת משלש עשרה מדות שהוא דרבנן... לפיכך הראוי בהו שלל מה שלא התמצאו כתוב בתורה והמצא בתלמוד שלמדוהו באחת משלש עשרה מדות, אם בארו הם בעצמם ואמרו שזה גוף תורה או שזה דאורייתא הנה ראוי למנותו... ואם לא... הנה הוא דרבנן... ואולי תשוב שאני בורח מלמנותו להיזקן בלתי אמיתיות היזקן היצא במדה ההיא אמת או בלתי אמת. אין זאת הסבה. אבל הסבה כי כל מה שיוציא אדם הם עצמים מן השרשים שונאמרי לו למשה בסני בבאור והם תרי"ג מצות — ואפילו היה המוציא משה בעצמו אין ראוי למנותם והראיה על זה. כלו אמרם בגמ' תמורה אלף ושבע מאות קלין התמורה וזיזות שוות הקדוקי' סופרים נשתכחו כימי אבלו של משה... הנה גובאור לך שאפילו כימי משה נאמר דקדוקי' סופרים. כי כל מה שלא שמעו בסני בבאור הנה הוא מדברי סופרים. הנה כבר התבאר כי תרי"ג מצות שונאמרי לו למשה בסני לא ימנה בהן כל מה שילמד בשלש עשרה מדות ואפילו במונני ע"ה, כל שכן שלא ימנה בהן מה שהוציאו באחריית חזקן. אבל אמנם ימנה מה שהיה פירוש

לפתרון בעיית שרש שני של ספר המצוות

הרמב"ן טען ד' טענות חזקות נגדו וזחה דבריו בשתי ידי, יורד מכל ד"א שכתב הרמב"ם בסה"מ. א) הרמב"ן הק' ממה נפשך על הרמב"ם: אם הרמב"ם סובר כאמת (כמו שהבינו רוב הראשונים עד הרשב"ץ) שמה שיוצא מי"ג אינו מה"ת, א"כ דבריו סותרים מה שפשוט מהש"ס שהדברים הנלמדים מהי"ג מדות יש להם חוקף של דאורייתא. ואם, מאידך, נפרש (כרשב"ץ) שהרמב"ם סובר שאין הכדל לדינא בין הנלמד מי"ג מדות והוי ד"ס בלשון הרמב"ם ובין דינים שהם מה"ת, או הרמב"ם קשה מיניה וביה. הרמב"ם מגדיר, כנזכר למעלה, שיש לקבוע אם דין הנלמד מי"ג מדות הוי דאורייתא או דרבנן ע"פ מציאות גמ' המוסרת שהיא דינא הוי דאורייתא. ואם כל הנלמד מי"ג מדות הוי דאורייתא (לרמב"ם) מה מוסף (ומשנה) סוגיות אלו?

ב) אם נאמר, מהכרח הראיה של הרמב"ן נגד הרשב"ץ, שאין הדינים היוצאים מי"ג מדות דאורייתא: מה כוונת הרמב"ם בהודאתו שדינים היוצאים מהי"ג מדות "אמחיות" — באיזה מובן אמחיות הם?

ג) מה העירוב הזה של הרמב"ם של עניין מפורש בקרא או לא, ועניין שרשים וענפים? בכל דין שדבר עלי, יש ב' אפשרויות — יתכן שהוא יסודי וראוי למנותו מצד זה כמצוה בפני עצמה — או יתכן שהוא פרט ואינו ראוי למניין תרי"ג. אם הוא יסודי, מה הגריעותא לענין זה אם נלמד מי"ג מדות. ואם פרט וענף — מה מועיל היותו מפורש, ומה גורע היותו נלמד מהי"ג מצות?

ד) מה הראיה של הרמב"ם מהדקדוקי סופרים בימי משה, הרי יתכן שכולם היו פרטים ולפיכך לא מנאום בתרי"ג (ולפי' אין אלפי מצוות מה"ת). ומה ההכרח משם לשיטת הרמב"ם?

— ב —

יש כמה גישות להבין דברי הרמב"ם בשרש שני. כבר הזכרנו גישות הרשב"ץ ושאר ראשונים. בין האחרונים רבים נטו לדברי הרשב"ץ, אף שלא יתכן כמש"כ כבר הרמב"ן. ויש אחרים שהלכו בעקבות הרמב"ן, והציעו הצעות שלא יועילו. וכבר האריך הגי"פ פ"ז ב' בשיטתו ואין צורך לכפול הדברים כאן. ולענין מש"כ הרי קאפח", דאי הערתו שהרמב"ם דיבר רק על הנלמד מדיו"ג מדות שאינו ג"כ הלל"מ (כמפורש ברמב"ם) אמת. אמנם מש"כ שהי"ס של הרמב"ם הדינו הנתנו הפשוט של דרבנן, אין כזה כדי ליישב דברי הרמב"ם כלל, וכמש"כ הרמב"ן וכו'.

הרב יצחק אברהם טברסקי

לע"ד דברי הרמב"ם ברורים ומפורשים, אם רק נשים על לב. מן הנראה שכל מה שהרמב"ן דחה שיטת הרמב"ם בשתי ידי הוא משום מה שראה דבריו ממבטו ולא ממבט הרמב"ם. לרמב"ן, יש הכדל עצום באופי דינים דאורייתא ורבנן. הרמב"ן האריך להוכיח שאין דינים דרבנן נכללים בל"ת של לא תסור — בניגוד לשיטת הרמב"ם. לרמב"ן כל המהות, אופי, חומר ועונש של דאורייתא ורבנן שונה לגמרי. וכן רגילים לחשוב, ע"ד הרמב"ן. אף ולרמב"ן דאי יש יסוד לדינים דרבנן ע"פ דין תורה וציווי ה', אינו חלק מאותו גוף של תורה כלל, כמבואר בדבריו.

אמנם א"ז דעת כל הראשונים¹⁰. וכן הרמב"ם קובע שכל העובר על איסור דרבנן או מבטל מצוה דרבנן עובר על דאורייתא. ושדינים דרבנן הם הם גוף תורה ממש: כמש"כ הרמב"ם: "כל מה שאמרו חכמים לעשותו וכל מה שהזהירנו ממנו כבר צוה משה רבינו ע"ה בסיני שיצונו לקיימו והוא אמרו על פי התורה אשר יורוך וגר' והזהירו יתברך מעבור בדבר מכל מה שתקנו אותו או גזרו ואמר לא תסור וגר'".

לרמב"ם אין שום הבדל בין מהות דין דאורייתא למהות דין דרבנן, בעצם. כל ההבדל ביניהם — ביסודו — הוי היסטורי. מה שהיה מפורש בשעת מתן תורה — בין בכתב (פשוטו של מקרא) בין בעל פה (הלכה למשה בסיני) — הוא נקרא דאורייתא. וראוי למנותם במנין תרי"ג, שכל יסודו הוא מהדברים שנחפרשו למשה בסיני. וכן כותב¹¹ הרמב"ם:

"... אחר שהיה לשון התלמוד תרי"ג מצות נאמרו לו למשה בסיני אין נאמר בדבר שהוא מדרבנן שהוא מכלל המנין... אמנם היות משה נאמר לו בסיני שיצונו כי כשיהיה באחרית ממלכתנו ויקרה לנו אם היונים כן וכן יתחייב לנו להחליק נר חנוכה. הנה איני רואה שאחד ידמה זה או שיעלה במחשבתו...".

לרמב"ם היסוד לקביעות דבר במנין תרי"ג הוא היסטורי — האם נאמר למשה בפירוש, או לא. לרמב"ן הוא תלוי בחוקף ההלכה: דרבנן או דאורייתא¹². הרמב"ם מודה — יותר מהרמב"ן — שמצות דרבנן אלו חוקף דין תורה להם, אבל לא מנאם ככה"ג משום שלא נאמרו למשה בסיני. על נקודה זו סובב כל דברי הרמב"ם והרמב"ן בשתי השרשים הראשונים של סה"מ, כמבואר לכל מי שיש לו עינים בראשו ומוח בקרקרו, ורק באחי להעיר.

ומה שמצינו הבדלים בדין בין דאורייתא ורבנן היינו משום הדרג שיהי

חז"ל מעיקרא (ובמש"כ הרמב"ן¹⁴ בעצמו בהסבר דברי הרמב"ם, ומשמ לקוח הבה מפורשי הרמב"ם).

עכשיו מובן היטב כל דברי הרמב"ם כפשוטם. הרמב"ם טוען — לשיטתו בשרש ראשון, שיש להבדיל בין דינים שנחננו בפירוש למשה ובין אלו שהוציאו הדקדוק חכמי כל דור חזר (וחל משה רבינו) ע"פ הדרכים שצוה ה' לדקדק בתורתו. רק המפורשים — בכתב או בעל פה — נקראים דאורייתא לפי הרמב"ם. וא"כ כל שתמצא שכשם דאורייתא או גוף תורה יכנה הרי הוא דבר שנמסר למשה בע"פ, אם אין לו מקרא מפורש. א"א (לרמב"ם) שיהיה דבר שהוציאו חז"ל אח"כ, אף אם היותו בתוקף דאורייתא. ודאי אמיתות הם אף ההלכות שדקדקו אחר מותן תורה, כמו שכתב הרמב"ם. כן התכוון הקב"ה מתחילה שידקדקו כן. ומכל מקום אינם נקראים דאורייתא לדבריו. דאי גוף תורה הם ע"פ מהותם — אבל אינם נקראים כן מכוח שלא נמסרו אלא נדרשו. ודאי יש לחלק בין ב' סוגי דברי סופרים לרמב"ם — אלא שנדרשו אח"כ, ואלו שנתקנו ונגזרו אח"כ. לאלו שנדרשו (על פי רוב) אנו מחיטים כאל דאורייתא בכל ענין. אבל אלו שנתקנו ונגזרו עשו על תנאים (של ספיקו לקולא וכי') כדברי הרמב"ן. ומכל מקום אלו ואלו הם בכלל על פי התורה אשר יורד ולא חסור, לשיטת הרמב"ם¹⁵. וא"כ ל"ק כלל ב' הקושיות הראשונות של הרמב"ן, אלא שהרמב"ן לשיטתו דוחה אפשרות זו. אבל הרמב"ם לשיטתו פשוט ומבואר ולא ק' מדי¹⁶.

עכשיו מובן גם דברי הרמב"ם על שרשים וענפים. דבריו פשוטים לדרכו שכל כוונתו לומר שודאי גם הנלמד מ"ג מדות הוי גוף תורה ככל דרבנן (לשיטתו נגד הרמב"ן). וכאמת הוא יוצא מן המדות שהם עצמם הל"מ"מ. וא"כ כל ההבדל הוא שאינם שרשים אלא ענפים שהוציאו מגופי תורה. וכעין מש"כ הרמב"ן¹⁷ עצמו "אין הפרש ביניהם אלא שזה בפרט וזה בכלל".

ובן ראינו ממצעה דאכלו של משה ברור. המעיין יראה שלא בא להוכיח כל שיטתו שאלו הדקדוקים היו דאורייתא ובכלל מניין המצוות לילי היותם מחדשים כימי משה. אין כוונתו אלא להוכיח שאף מה שהוציאו משה וחכמי דורו ע"י המדות נקרא דקדוקי סופרים ולא גוף תורה. ואם כן גם שרש שהוציאו ה"ג מדות הוי דקדוק סופרים ולא גוף תורה, והה פשוט.

אם כן יסוד¹⁸ דברי הרמב"ם ברור ומפורש בלי קושי, אם נבין דבריו על דרכו ולא ממבט החולקים עליו. ודאי להוכיח דברי ה"ג¹⁹ שהם יסוד גדול בפני דברי חז"ל והראשונים (חבל שלא תמיד שמים על לב):

"דעו כי אנו מעודנו אין דרכנו לחפות על דבר ולפרש אותו שלא מדעת מי שאמר דרך שאחרים עושים."

1. מה"מ (שרש ב') מה' הגר"ח העליד (עמ' ז"ח).
2. מה שתמזה דברי הרמב"ם האלו אכ"מ ובע"ה נאריך בזה בהזדמנות אחרת. ואין דבריו כאן פשוטים ומוסכמים.
3. בהשגות ומוסכמים.
4. ע"י בפני הגר"פ לסה"מ של רס"ג, במבוא (עמ' 18).
5. בווה היקיע בהק', דבריו בענין שרש שני. וע"ע בגר"פ (שם) שפני לנכון שגם הרמב"ן הבין אפשרות זו.
6. במבוא לסה"מ של רס"ג (עמ' 19). רש להוסיף על דבריו, ואכמ"ל.
7. בעצמים בספרות חז"ל במקרא ובתולדות ישראל (עמ' 248-255). (ומשמ לכתבי ר' קאמח שגדס בעת).
8. בהשגותיו לשרש א'.
9. ע"י פי' הרמב"ן לדברים (ד' ב') וחי' הר"ן סנה' (פו). ד"ה דבר זו וכו' (ובנדפס נרשם פ"ט ע"ב בטעות), ועוד.
10. ע"י לדוגמא פרש"י ברכות (טו): ודו"ק שהוא ע"ד הרמב"ם ע"פ ההסבר שהבאתי מהרמב"ן להלן (הע' 14).
11. שרש ראשון של מה"מ, מה' הגר"ח העליד (עמ' ו').
12. שם (עמ' ה"ד).
13. ע"י השגות הרמב"ן לשרש א', מה' ר' שעועל (עמ' ט') ועוד.
14. שם (עמ' י"ז).
15. כמש"כ בשרש ראשון, וכן בהל' מפרים (פ"א ה"ב) ועוד.
16. כמובן, אין עניינו כאן לדבר על עצם חידושו של הרמב"ם בשרש א' שרק מיעוט תורה נמסר למשה בסני'.
17. רמב"ן שם (עמ' ט').
18. ולענין פרטיו (כגון היחס בין דבריו בסה"מ והשובתו [פי' שני"ה]) ובאיהו חקף התקינו מצוה זו או אחרת של ד"ס וכו', אכ"מ — ועוד חזון למועד, בע"ה.
19. אותה"ג חגיגה חלק השר"ח (פי' ב').